

use by forest enterprises can be transmitted to the person or entity ownership or use only after its removal from the use of such an enterprise. Too often land for forestry purposes, including forest lands, is transferred to the ownership of citizens as reserve lands that are not given to the ownership and use, in agricultural land. As a result of these illegal transactions significant amount of forest land disappears. The author reached the conclusion that during the forensic examination on land the following issues should be directly established: the location of the studied area relatively to boundaries of settlements; types of land located within the studied land; the date of land withdrawal; types of uses for which land withdrawal is fulfilled.

Keywords: land for forestry purposes, forest lands, land seizure, forensics, permanent use.

УДК 639.12(477.74)

Наук. співроб. С.М. Стельмах –
Яворівський національний природний парк

СЛУКВА (*SCOLOPAX RUSTICOLA*) НА РОЗТОЧЧІ: ПОШИРЕННЯ, ВІДНОСНА ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ВИДУ

Наведено результати багаторічних досліджень поширення та відносної чисельності слукви в регіоні Розточчя (Львівська обл.). Встановлено, що слуква досить поширений мисливський вид у регіоні. Трапляється в лісових насадженнях різного складу і віку. Проте перевагу надає більш зволоженому і багатим гумусом біотопам. За результатами обліків птахів під час шлюбного періоду (весняного токування) встановлено, що гніздова популяція слукви в регіоні перебуває в доброму стані. Це дає змогу використовувати ресурси виду шляхом проведення осінніх полювань з мисливськими лягавими собаками.

Ключові слова: слуква, обліки, чисельність, токування, полювання.

Вступ. Слуква (вальдшнеп) – лісовий кулик, поширений у лісовій зоні Євразії від Англії і Франції на схід до Сахаліна і Хоккайдо. Трапляється на Кавказі, в Гімалаях, на Азорських і Канарських островах. Зимує на півдні Європи, у північній частині Африки та на півдні Азії. У незначній кількості зимує в Закарпатті, Криму, на Кавказі і Середній Азії [3]. Загальну чисельність виду в Європі оцінюють в 10-26 млн особин [13].

В Україні проходить південна межа гніздового ареалу слукви. Гніздиться вид переважно на Поліссі, у Карпатах, західній частині лісостепової зони та в Криму. Під час весняної та осінньої міграції трапляється по всій Україні [6].

Слуква – популярний об'єкт любительського полювання і є важливим ресурсним видом для мисливців низки європейських країн, де ці птахи в значній кількості зимують [10, 11]. Для прикладу, сумарний річний обсяг добування слукви у країнах Західної Європи становить близько 3,7 млн особин. Найбільше лісових куликів добувають у Франції – 1,3-1,5 млн особин та Італії – понад 1 млн особин [4]. За кількістю птахів, які добувають мисливці Західної Європи, слуква посідає 5 місце – після фазана (*Phasianus colchicus*), припутня (*Columba palumbus*), кекликів (*Alectoris*) і крижня (*Anas platyrhynchos*) [9]. Досить популярним цей вид є в Росії та Білорусі, де основну масу цих птахів добувають весною під час токування (тяги). Так, за даними наукової групи "Вальдшнеп", у Росії навесні на тязі відстрілюють 133-181 тис. слукв, тоді як в осінній сезон добувають 41-74 тис. цих птахів [12]. В Україні полювання на слукву досить по-

ширене у південних областях, особливо популярним і результативним воно є в Криму, який на цей час окупувала Росія.

Отож, ресурси слукви, які відтворюються в лісовій зоні України, інтенсивно експлуатують мисливці південних регіонів та на зимівлях у країнах Західної Європи. Натомість у місцях гніздування полювання на цей вид є мало поширеним.

Мета роботи – вивчити поширеність і відносну чисельність слукви в регіоні Розточчя та з'ясувати питання щодо перспективних можливостей використання ресурсів виду.

Матеріал і методи. Дослідження проведено на території природного регіону Розточчя, а саме в українській його частині. Регіон характеризується високою лісистістю (близько 50 %) з переважанням змішаних і широколистяних лісів. Дослідженнями охоплено лісові масиви ДП "Рава-Руське лісове господарство", Страдчівського навчально-виробничого лісокомбінату, Старицького і Магерівського військових лісгоспів та Яворівського національного природного парку.

Поширення слукви вивчено шляхом обстеження лісових угідь регіону з метою виявлення самих птахів і біотопів, яким вид надає перевагу. В окремих випадках для ефективнішого пошуку птахів використано собаку породи курцхаар. Тип лісорослинних умов визначено за допомогою лісотаксаційних описів. Відносну чисельність місцевої популяції визначено методом обліку лісових куликів під час весняно-літнього токування (тяги) [1, 2, 5, 7]. Обліки слукви під час вечірньої тяги проводили на кількох облікових точках упродовж 11 років поспіль (2004-2014 рр.). Більш системно обліковували куликів на двох стаціонарних облікових точках. На кожній із них щорічно упродовж весни (квітень-травень) проводили від 6 до 12 вечірніх обліків. Місце обліку – точка № 1 – знаходиться на узліссі, межі лісу і поля, яке заростає самосівом молодих дерев (берези і осики). Місце обліку – точка № 2 – знаходиться в глибині лісового масиву серед молодих сосново-дубових насаджень, на перехресті двох широких просік, і на віддалі 3 км від найближчого узлісся (границі лісу з полем). В окремі роки обліковували птахів у червні і липні, аж до повного завершення токування.

Результати та обговорення. За результатами багаторічних досліджень встановлено, що слуква є досить поширений вид на Розточчі. Перевагу надає більш зволоженому і багатим гумусом біотопам. Трапляється у насадженнях різного складу і віку. Проте у шлюбний і гніздовий періоди притримується краю галявин, широких просік, боліт, зрубів і низькоповнотних лісових насаджень з добре розвиненим підліском і наявністю прогалін. Наприкінці літа, під час линня, ці птахи зосереджуються в темних захарашених ділянках лісу та в густих молодняках. В осінній період року трапляються в усіх типах лісу. На просторовий розподіл лісового кулика істотно впливають погодні умови. В посушливі періоди літа та осені вони концентруються у сирих типах лісу – коло боліт, річок, струмків. За надмірної кількості опадів тримаються більш розосереджено. Проте є ділянки лісу, де слуква трапляється регулярно – із року в рік. Під час осінньої міграції у таких місцях майже щорічно спостерігаються скупчення цих птахів – т. зв. "висипки". В одному місці на незначній віддалі один від од-

ного реєстрували від 3 до 27 куликів. За час досліджень найбільшу концентрацію слукви зафіксовано в одному із урочищ Шклівського лісництва ДП "Рава-Руське лісове господарство", де у жовтні 2013 р. на ділянці лісу площею близько 3 га, за допомогою лягавого собаки, виявлено (сполохано) 27 особин цього виду. У попередні роки на згаданій ділянці реєстрували від 4 до 11 птахів. Найбільш типовими місцями скупчень лісових куликів є вологі груди та сирі сугруди (табл. 1).

Табл. 1. Характеристика ділянок лісу (біотопів), на яких в осінній період року виявлено скупчення слукв

Характеристика лісової рослинності	Тип лісу (індекс)	Виявлено: скупчень/особин
Пристигаюча діброва, наявні вікна з молодим підростом граба, бука	D ₃ БГД	4/51
Середньовікова діброва, у другому ярусі граб	D ₃ БГД	3/24
Заростаючий зруб листяними породами дерев	D ₃ ГБ	2/12
Середньовіковий вільшаник з домішкою берези і сосни, наявні відкриті ділянки з осоковими і сфагновими болотами	C ₄ Влч	2/15
Молодий вільшаник з домішкою берези і осики	C ₄ Влч	2/16
Стигла сосново-букова діброва, наявні численні вікна з молодим підростом граба і бука	C ₃ СГД	1/4
Середньовікова бучина, підлісок слабо виражений	C ₂ СГБ	1/5
Молоді культури з переважанням сосни і ялини.	C ₂ СГБ	1/3

Концентрація лісових куликів у таких типах лісу зумовлена значними запасами і доступністю основного корму – дощових черв'яків. Загалом упродовж жовтня-листопада під час осінньої міграції найбільше особин виду виявлено у вологих грудях (67 %) і сирих сугрудах (24 %), значно менше – у свіжих (6 %) і вологих (3 %) сугрудах. У борах і суборах різної вологості "висипок" слукви не зареєстровано, траплялися тільки поодинокі особини.

В осінній сезон року слукви здійснюють вечірні перельоти на поля, луки, пасовища. Особливої інтенсивності такі перельоти набувають у піки проходження осінньої міграції виду. Піки осінньої міграції слукви на Розточчі, переважно, припадають на другу-третю декади жовтня. Хоча в окремі роки міграція цих птахів затягується аж до середини листопада.

Через певні екологічні особливості та потайний спосіб життя слукву складно обліковувати. Досі так і не розроблено відповідних методик, які дали б змогу визначити абсолютну чисельність цього виду. Найбільш поширеним і апробованим методом моніторингу ресурсів виду залишається облік птахів під час вечірнього токування (тяги) [1, 2, 7, 8].

Багаторічними спостереженнями встановлено, що тяга – шлюбне токування слукв на крайньому заході України – триває 3,5-4 місяці. Її початок залежить від характеру весни. Найбільш ранній початок тяги зафіксовано у 2004 р. У цей рік перші ознаки токування слукв зафіксовано 18 березня. Найбільш пізній початок шлюбного токування лісових куликів виявлено у 2013 р., тоді першу тягу зафіксовано 10 квітня. Проте у переважній більшості років шлюбне токування виду в регіоні розпочиналося в останніх числах берез-

ня (28-31). Інтенсивне токування лісових куликів триває до кінця червня – початку липня. У липні воно поступово згасає і в третій декаді місяця повністю завершується. На інтенсивність проходження токування істотно впливає погода. Із настанням істотного похолодання (морозів, снігопадів) токування припиняється. У жаркі дні, коли температура повітря у вечірні години перевищує 25 °С, інтенсивність тяги істотно слабне або вона повністю припиняється.

Із матеріалів, наведених у табл. 2, видно, що на обох облікових точках тяга спостерігалася щороку. Найнижчий показник чисельності птахів зафіксовано у травні 2005 р. на точці № 1 (3,2 ос.), найвищий – у травні 2014 р. на точці № 2 (23,2 ос.). Загалом за роками спостережено коливання середніх показників чисельності слукви на вечірній тязі. Проте в останні 4 роки на точці № 2 виявлено істотне зростання чисельності токуючих куликів у травні. У 2014 р. зафіксовано найвищі показники чисельності виду на обох облікових точках. Зокрема, на точці № 1, порівняно з першими чотирма роками, середній показник зріс утричі. Це можна пояснити тим, що у цій місцевості проходить інтенсивне самозаліснення необроблюваних сільськогосподарських земель, внаслідок чого з кожним наступним роком створюються дедалі кращі умови для мешкання та гніздування лісових куликів.

Табл. 2. Середні показники чисельності слукви під час вечірнього токування (тяги) на стаціонарних облікових точках (2004-2014 рр.)

Точка	Місяць	Рік											
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
№ 1	Квітень	7,3	5,3	5,0	6,7	11,6	10,0	8,3	6,2	10,7	9,7	10,2	
	Травень	5,5	3,2	4,0	4,3	7,8	8,5	6,2	9,4	11,0	12,6	15,4	
№ 2	Квітень	9,5	7,2	7,0	7,7	9,6	10,5	8,0	6,4	8,5	10,2	11,1	
	Травень	17,2	16,3	17,4	17,8	22,1	20,3	18,1	14,6	17,3	20,3	23,2	

Обліки на тязі не дають змоги визначити абсолютну чисельність гніздової популяції слукви, однак слугують індексом численності виду в конкретних лісових масивах. За інтенсивністю (кількістю птахів, що прилетіли за вечір) тягу поділяють на 3 градації: слабка – 1-5 ос.; середня – 5,1-10 ос.; добра – більше 10 ос. [12]. Відповідно до цього інтенсивність тяги на обліковій точці № 1 впродовж 11 років у травні була такою: слабка – 27 %; середня – 46 %; добра – більше 27 %. На точці № 2 тяга в усі роки упродовж травня була тільки доброю (14,6-23,2). Враховуючи результати численності на тязі і порівнюючи їх з результатами в інших природних зонах гніздового ареалу виду [12], можна зробити висновок, що гніздова популяція слукви у цій місцевості перебуває в доброму стані і має тенденцію до зростання.

У Львівській обл. найбільш популярними і масовими об'єктами полювання пернатої дичини є представники водоплавних птахів, а саме качині (*Anathinae*) і лиска (*Fulica atra*). Проте площа водно-болотних угідь області є обмеженою і становить 45 тис. га (3 %), що не може в повному обсязі задовольнити вдаль полювання усіх бажаючих мисливців, яких станом на кінець 2014 р. нараховувалось близько 41 тис. осіб. Тому постає питання популяризації полювання на інші види пернатої дичини, ресурси яких не використовуються, або ж

використовуються в дуже малих обсягах. До таких видів належить слуква. Водночас на Львівщині є значна кількість мисливців – власників лягавих порід собак, для яких слуква є класичним об'єктом полювання. Однак цих собак здебільшого використовують не за їх основним призначенням – для пошуку і подачі відстріляних качок і лисок. Основними об'єктами полювання з лягавими є кулики і куроподібні птахи, а саме: слуква, баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), баранець малий (*Limnecryptes minutus*), перепілка (*Coturnix coturnix*), куріпка сіра (*Perdix perdix*), фазан тощо.

Головними причинами майже повної відсутності полювання на слукву в регіоні є неоправдана заборона полювання на пернату дичину в лісі, а також брак знань і досвіду місцевих мисливців щодо проведення класичних полювань на лісових куликів зі собаками. Головним аргументом користувачів мисливських угідь і чиновників обласного управління лісового та мисливського господарства щодо заборони полювання на птахів у лісових угіддях області є начебто турбота про копитних звірів. Однак, як відомо, у країнах, де полювання на слукву є масовим, наприклад у Франції, чисельність копитних набагато вища, ніж в Україні і на Львівщині зокрема. Тому такий аргумент є безпідставним. Щодо популяризації культури полювання з лягавими собаками, то це питання повинно бути пріоритетним для громадських мисливських організацій. Мисливські господарства та лісгосподарські підприємства повинні надавати право власникам лягавих порід собак полювати в лісових угіддях, а громадським мисливським організаціям потрібно популяризувати і розвивати класичні полювання з лягавими собаками.

Висновки. Результати багаторічних досліджень засвідчили, що слуква є досить поширений вид на Розточчі. Трапляється в лісових насадженнях різного складу і віку. Найбільш типовими місцями осінніх скупчень птахів є вологі ґруди і сирі сугруди. Шлюбне токування (тяга) триває 3,5-4 місяці, переважно, з кінця березня до кінця липня. Відповідно до показників чисельності, встановлених на стаціонарних облікових точках, гніздова популяція виду перебуває в доброму стані і має тенденцію до зростання.

Таким чином, існує можливість використання ресурсів слукви в регіоні шляхом проведення класичних полювань на цей вид з мисливськими лягавими собаками. Полювання можна проводити як на місцевих, так і на мігруючих птахів упродовж усієї осені. Однак найбільш успішним воно може бути під час міграції слукв північних популяцій, коли птахи концентруються в окремих місцях, утворюючи "висипки". Цей період, в основному, припадає на другу і третю декади жовтня. Отже, наявні ресурси слукви, як місцеві, так і мігруючі, дають змогу запровадити у Львівській обл., зокрема на Розточчі, осіннє полювання на цей вид, що сприятиме у більш повному обсязі використовувати ресурси пернатої дичини, розвивати культуру полювання та покращувати робочі якості лягавих порід собак.

Література

1. Высоцкий В.Г. Долговременный мониторинг популяции вальдшнепа Северо-Запада России и проблемы регуляции охоты / В.Г. Высоцкий, И.В. Ильинский // Современные проблемы природопользования, охотоведения и звероводства : сб. науч. тр. – 2007. – Вып. 1. – С. 75-76.

2. Кирякулов В.М. Влияние температуры воздуха на количество тянущих вальдшнепов / В.М. Кирякулов, Р.М. Аношин // Современные проблемы природопользования, охотоведения и звероводства : сб. науч. тр. – 2012. – Вып. 1. – С. 217-218.

3. Колосов А.М. Биология промысловно-охотничьих птиц СССР : учебн. пособ. [для студ. ВУЗов биол. спец.] / А.М. Колосов, Н.П. Лавров, А.В. Михеев. – Изд. 2-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Высш. шк.", 1983. – 311 с.

4. Кузякин В.А. Философия охоты на вальдшнепа / В.А. Кузякин // Охота и охотничье хозяйство : сб. науч. тр. – 2002. – № 4. – С. 9-11.

5. Романов Ю.М. Проблемы мониторинга численности вальдшнепа в гнездовом ареале / Ю.М. Романов, М.В. Козлова // Современные проблемы природопользования, охотоведения и звероводства : сб. науч. тр. – 2007. – Вып. 1. – С. 361-362.

6. Фесенко Г.В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г.В. Фесенко А.А. Бокотей. – К. : Вид-во "Либідь", 2002. – 416 с.

7. Фокин С.Ю. Мониторинг гнездовой популяции вальдшнепа методом учета на тяге / С.Ю. Фокин, Ю.Ю. Блохин, П.А. Зверев, А.А. Дослехов // Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии : матер. Междунар. конф. (XI Орнитологической конф.). – Казань : Изд-во "Майтбугат йорты", 2001. – С. 607-608.

8. Фокин С.Ю. Особенности весеннего пролета и размножения вальдшнепа и оптимизация сроков охоты на тяге / С.Ю. Фокин // Современные проблемы природопользования, охотоведения и звероводства : сб. науч. тр. – 2007. – Вып. 1. – С. 458-459.

9. Hirschfeld A. Jagdbedingte Mortalität von Zugvögeln in Europa: Streckenzahlen und Forderungen aus Sicht des Vogel- und Tierschutzes / A. Hirschfeld, A. Heyd // Berichte zum Vogelschutz. – 2005. – Bd. 42. – S. 47-74.

10. Ferrand Y. Elements woodcock (*Scolopax rusticola*) management plan / Y. Ferrand, F. Gossmann // Game and Wildlife Science. – 2001. – Vol. 18, № 1. – Pp. 115-139.

11. Ferrand Y. What census method for migrating and wintering Woodcock populations? / Y. Ferrand, F. Gossmann. – S. Bastat // Sixth European Woodcock and Snipe Workshop. Intern. Wader Studies 13. Et al 2006. – Pp. 37-43.

12. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.waders.ru/pres25rgk/woodcock_fokin.pdf

13. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.birdlife.org>.

Стельмах С.М. Вальдшнеп (*Scolopax rusticola*) на Расточьи: распространение, относительная численность, перспективы использования ресурсов вида

Приведены результаты многолетних исследований распространения и относительной численности вальдшнепа в регионе Расточья (Львовская обл.). Установлено, что вальдшнеп достаточно распространенный охотничий вид в регионе. Встречается в лесных насаждениях разного состава и возраста. Однако предпочитает более влажные и богатые гумусом биотопы. В результате учета птиц во время брачного сезона (вечерней тяги) установлено, что гнездящаяся популяция вальдшнепа в регионе находится в хорошем состоянии. Это дает возможность использовать ресурсы вида путем проведения осенних охот с охотничьими легавыми собаками.

Ключевые слова: вальдшнеп, учеты, численность, токование, охота.

Stelmach S.M. Woodcock (*Scolopax Rusticola*) in Roztochchia: Occurrence, Relative Quantity, Prospects of Exploiting the Species Resources

The results of many years of research of the occurrence and relative quantity of the woodcock in the region of Roztochchia, Lviv oblast, are described. Woodcock is defined to be a rather common hunting species in the region. It is found in forest stands of different composition and age. It is proved to prefer rather moist and humus-rich habitats. By recording birds during the breeding season (spring mating), it is explored that woodcock nesting populations in the region are in good condition. This makes it possible to use the resources of the species by implementing autumn hunting with pointing dogs.

Keywords: woodcock, accounting, quantity, mating, hunting.